نگاهی تحلیلی به محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

لزوم تربیت حرفه‌ای و مهارت آموزی منابع انسانی

دکتر ابراهیم صالحی عمران
رئیس دانشگاه فنی و حرفه‌ای کشور

روند افزایش رقابت‌ها و درعین‌حال تعاملات بین‌المللی و تحولات متأثر از توسعه و پراکندگی جغرافیایی در بازار کار، افزایش توجه به منابع انسانی به‌عنوان سرمایه انسانی را در کانون توجه قرار می‌دهد. بر اساس نظریه سرمایه انسانی، آموزش نیروی انسانی نوعی سرمایه‌گذاری و عامل کلیدی در توسعه محسوب می‌شود که در صورت برنامه‌ریزی صحیح، بازده اقتصادی فراوانی در بر خواهد داشت. آموزش‌های مهارتی و آموزش‌های عالی مهارتی و به‌طورکلی موضوع «تربیت حرفه‌ای» از عوامل کلیدی در تأمین نیروی ماهر جهت اشتغال و توسعه اقتصادی است و در کنار آن هدایت تحصیلی دانش‌آموزان به سمت تربیت حرفه‌ای و مهارت‌آموزی یکی از مراحل کلیدی در تأمین نیروی ماهر و متخصص در راستای توسعه اقتصادی است. هدف این یادداشت تحلیل محتوای سند تحول بنیادین آموزش‌وپرورش مصوب سال ۱۳۹۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی در توجه به تربیت حرفه‌ای و مهارت‌آموزی است.

در فصل دوم سند تحت عنوان «بیانیه ارزش‌ها» گزاره‌های ارزشی سند ارائه شده‌اند، گزاره‌های ارزشی، بایدها و نبایدهای اساسی است که لازم است تمام اجزا و مؤلفه‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی با آنها هماهنگ بوده و همه سیاستگذاران و کارگزاران نظام ملتزم و پایبند به آنها باشند. گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی تدوین شده در سند، شامل ۳۰ بند است که از بین این ۳۰ بند، تنها در دو بند ۲۳ و ۲۴ به موضوع مهارت اشاره شده است؛ و بند ۵ نیز به کسب شایستگی‌های پایه پرداخته است که در (جداول ذیل همین صفحه) ارائه شده‌اند:

در بند ۵ به موضوع کسب شایستگی‌های پایه اشاره شده است. با توجه به اهمیت در نظر گرفتن شایستگی‌ها در بحث آموزش‌های عمومی، از نظر طرح مسأله مناسب و قابل‌توجه است ولی متأسفانه تنها در همین یک بند از گزاره‌های ارزشی و در بیانیه مأموریت، به موضوع شایستگی‌ها پرداخته شده است و در هیچ‌یک از موضوعات مطرح‌شده در بخش هدف‌های کلان سند، راهبردهای کلان، هدف‌های عملیاتی به بحث شایستگی‌ها که مبنای اساسی در برنامه‌های آموزش‌وپرورش است، اشاره‌ای نشده است. در بخش راهکارهای ارائه شده در سند، در راهکار ۴-۳، «تدوین برنامه جامع مشارکت خانواده و نهادهای تربیتی و آموزشی برای تقویت فرهنگ تربیتی خانواده‌ها و تحقق شایستگی‌های پایه دانش‌آموزان» مطرح شده؛ و در راهکار ۱-۱ نیز به «حاکمیت رویکرد فرهنگی- تربیتی در تولید محتوا و تقویت شایستگی‌های پایه دانش‌آموزان» اشاره شده است و به نظر می‌رسد با در نظر گرفتن سه حوزه دانش، مهارت و نگرش در بحث شایستگی‌ها، تنها روی نگرش‌ها و بحث‌های ارزشی شایستگی‌ها تأکید شده است. به عبارتی توجه به شایستگی‌های پایه به‌درستی در بخش بیانیه ارزش‌ها، طرح مسأله گردیده است ولی به‌طورکلی در بخش اهداف و راهبردهای کلان سند از آن چشم‌پوشی گردیده است و در بخش راهکارهای عملیاتی نیز به موضوعات ارزشی و نگرشی شایستگی‌ها اشاره شده و بخش تربیت حرفه‌ای و مهارت‌های شغلی موردنیاز بازار کار مربوط به شایستگی‌ها در راهکارها نادیده گرفته شده است.

در بند ۲۳، مهارت به‌عنوان بخشی از مشارکت اجتماعی در نظر گرفته شده است و احتمالاً منظور تدوین‌کنندگان سند، مهارت‌های اجتماعی شامل مهارت‌های ادراک اجتماعی و ارتباطی بوده که در طبقه‌بندی مهارت‌ها به مهارت‌های سخت و مهارت‌های نرم جزو مهارت‌های نرم محسوب می‌گردد درحالی‌که مطابق برنامه ششم توسعه، ۵۰ درصد از دانش‌آموزان می‌باید جهت تربیت حرفه‌ای وارد دوره‌های فنی و حرفه‌ای و کسب‌وکار شوند. در بند ۲۴ نیز به «کسب شایستگی‌های عام حرفه‌ای و مهارتی و هنری زمینه‌ساز کار مولد» اشاره شده است که به نظر می‌رسد تنها بند موجود در بیانیه ارزش‌هاست که موضوع مهارت و تربیت حرفه‌ای در آن مطرح شده است. با توجه به اینکه هدف این نوشته تحلیل سند تحول آموزش‌وپرورش در رابطه با هدایت تحصیلی دانش‌آموزان به سمت تربیت حرفه‌ای و مهارت‌آموزی است، تأکید این بند به‌عنوان تنها بند موجود در گزاره‌های ارزشی که صراحتاً به موضوع مهارت‌های حرفه‌ای پرداخته است بر ایجاد نگرش‌های کارآفرینی در دانش‌آموزان جهت کسب مهارت‌های حرفه‌ای زمینه‌ساز کار مولد بوده و در این بند نیز نشانی از هدایت تحصیلی دانش‌آموزان به سمت آموزش‌های عالی مهارتی در مقاطع بالاتر -جهت کسب مهارت‌های تکمیلی در این بند- دیده نمی‌شود.

بررسی عمیق فصول بعدی سند تأیید کننده عدم توجه کافی به تربیت حرفه‌ای و هدایت تحصیلی به سمت مهارت‌آموزی است؛ چراکه در فصل پنجم و ششم که هدف‌های کلان و راهبردهای کلان برای اهداف تعریف‌شده در سند، تنظیم و تدوین گردیده‌اند و در هدف‌های کلان سند از بین ۸ بند اهداف کلان در بند ۷ به «ارتقای اثربخشی و افزایش کارآیی در نظام تعلیم و تربیت (هدف کلان ۷)» اشاره شده است ولی در راهبردهای تعریف شده برای این هدف کلان هیچ‌گونه اشاره‌ای به بحث مهارت‌آموزی یا هدایت تحصیلی به سمت مهارت‌آموزی نشده است. در این بخش به موضوعات اساسی و مهمی مانند تقویت و نهادینه‌سازی مشارکت اثربخش نهادهای مختلف با مدارس، بهره‌مندی از فناوری‌های نوین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، تعامل اثربخش و فعال نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی با سایر نهادها، استقرار نظام مدیریت اثربخش در نظام تعلیم و تربیت رسمی و... اشاره شده است؛ ولی به‌طورکلی بحث مهارت‌آموزی و تربیت حرفه‌ای در راهبردهای ارائه‌شده برای هدف کلان «ارتقای اثربخشی و افزایش کارآیی در نظام تعلیم و تربیت (هدف کلان ۷)» و همچنین تمامی دیگر راهبردهای کلان سند نادیده گرفته شده است.

در فصل هفتم سند هدف‌های عملیاتی و راهکارها ارائه گردیده‌اند. در این فصل ۲۳ هدف به‌عنوان هدف‌های عملیاتی و ۱۳۱ راهکار برای اهداف عملیاتی سند تعریف گردیده‌اند که از بین این ۲۳ هدف، ۶ هدف (اهداف عملیاتی شماره ۱، ۴، ۵، ۶، ۱۸ و ۲۱) و از بین ۱۳۱ راهکار، تنها در ۶ راهکار به مهارت اشاره شده است؛ که در جدول شماره ۲ ارائه می‌گردد:

در هدف عملیاتی شماره ۴، به «تقویت بنیان خانواده و کمک به افزایش سطح توانایی‌ها و مهارت‌های خانواده در ایفای نقش تربیتی متناسب با اقتضائات جامعه اسلامی» اشاره شده است که در راهکار ۱-۶- گسترش و تنوع دادن به حِرَف و مهارت‌های موردنیاز جامعه و تعلیم متناسب و برنامه‌ریزی‌شده آن در همه دوره‌های تحصیلی و برای همه دانش‌آموزان، تعامل اثربخش و فعال با سایر نهادها و تأمین تسهیلات و امکانات و ایجاد سازوکارهای کارا و اثربخش در آموزش‌های ضمن خدمت معلمان اشاره گردیده است.

بررسی‌ها نشان‌دهنده آن است که از بین ۲۳ هدف عملیاتی تعریف‌شده در سند تنها سه هدف شماره ۵، ۶ و ۲۱ صراحتاً به موضوع تربیت حرفه‌ای و مهارت‌آموزی پرداخته‌اند که در هدف عملیاتی ۵ به موضوع عدالت در برخورداری از فرصت‌های تعلیم و تربیت با کیفیت مناسب اشاره شده و در هدف عملیاتی ۶ به «تنظیم و اجرای برنامه جامع کارآفرینی و مهارت‌آموزی برای تمام دوره‌های تحصیلی ویژه دانش‌آموزان دوره متوسطه تا پایان برنامه پنجم توسعه در برنامه درسی و آموزشی» و در هدف عملیاتی ۱۸ به «تغییر و نوآوری در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی با رویکرد تعالی‌بخش، پویا و بالنده» اشاره شده است. در راهکار هدف شماره ۱۸ نیز به تغییر و نوآوری در نظام تعلیم و تربیت رسمی اشاره شده است که در راهکارهای ارائه‌شده برای این هدف عملیاتی، تنها به مهارت‌آموزی معلمان و تأمین تسهیلات و امکانات و ایجاد سازوکارهای کارا و اثربخش در آموزش‌های ضمن خدمت معلمان اشاره گردیده است.

بررسی‌ها نشان‌دهنده آن است که از بین ۲۳ هدف عملیاتی تعریف‌شده در سند تنها سه هدف شماره ۵، ۶ و ۲۱ صراحتاً به موضوع تربیت حرفه‌ای و مهارت‌آموزی پرداخته‌اند که در هدف عملیاتی ۵ به موضوع عدالت آموزشی و تأمین و بسط